

TRANSZILVÁNIAI-E VAGY ROMÁNIAI MAGYAR IRODALOM?

Irta: GAÁL GÁBOR

Ne áltassuk magunkat. Elsietett transzilvániai magyar irodalomról beszélni. Nem azért, mintha Transzilvániában nem volna magyar irodalom. Van. De elsietett, mert Transzilvánia csak egyik része Romániának. Transzilvánián kívül még igen nagy számban él a magyarság Romániában. Ezeknek is csak a transzilvániai lenne az irodalma? Avagy ezek fölött nem lehetséges irodalom? Minő képtelen gondolat.

Vigyázzunk a fogalmainkkal. Transzilvánia történeti fogalom. Régi magyar rendiségi kategória, szilárd tartalommal és körvonalakkal. A magyar kulturális hagyomány tiszteletreméltó birtoka. De csak hagyomány. A kulturmagyarság lezárt, elmúlt, életrekelhetetlen tartalomköre. Ez a Transzilvánia már régesrég nincs, már a főhatalomváltozás előtt sem volt s azóta ez a kategória nem újjászületett, de végleg felbomlott. A romániai magyarság most igazán nem *csak* Transzilvánia. A történeti magyar település-Transzilvánia a főhatalomváltozással kiegészült soha bele nem tartozott részekkel, darabokkal, szórványokkal el egész a Fekete tengerig. Ezért szűk partikularizmus csak a Transzilvániában élő magyarságról beszélni. Már más magyarság ez, mint a főhatalomváltozás előtti. A főhatalomváltozás óta a magyarság minden vonatkozásban megmérhetetlen változásokon ment keresztül. Megváltozott anyagi, gazdasági bázisa, társadalmi összetétele. Szakadatlanul széles gazdasági, társadalmi folyamatok szeldelik; morzsolódik, alakul s mindezt részben a polgárosodás, részben a proletárizálódás sodra keveri és növeli. Ma már statisztikai tény, hogy az új élettel erős mozgásba jött a magyarság főhatalomváltozás időpontjáig érvényben levő *demológiai* elhelyezkedése. Transzilvániából és a hozzázárt részekből megindult és tart a magyarság belső szétáramlása Nagy-Románia minden területe, főleg az Ó-Királyság ipari és kereskedelmi göcai felé. Nem ide tartozik most, hogy mindez milyen indítékokra, milyen mértékben, hogyan történt. Itt most a tény a fontos s a tény az, hogy a főhatalomváltozás előtti leülepedett, konzervált, a magyar nemzetet és magyar államot egybefogó, monopóliumokkal védett kiváltságos vagy legalábbis a kiváltság illúzióiban élő nép a történelmi változás következtében vélt és igazi támaszait elveszítette; nemzetisége fölül ledőlt az állam, magára maradt s e magára maradásában szinte új honalapításhoz kellett látnia e hazában s még most is ennek a munkáját végzi. Ezért azután, ha az itteni magyarság olyan fontos életfunkcióját, mint amilyen az irodalom, csak Transzilvániára korlátozzuk a valóság természetén követünk el erőszakot s már eleve hamis a meggondolásaink alapja s hamis az az irodalom is, mely a romániai magyar élet vízióját csak Transzilvániára szűkíti...

Kétségtelenül: az írók (egyelőre még) szinte mind Transzilvániában élnek. A közönség, az olvasó, a nemzetiség azonban, ami nélkül nem képzelhető az irodalom, egész Romániában. S a közönség és olvasó nélkül, mely maga a nép, a nemzetiség, nemcsak azért nincs irodalom, mert valójában az irodalom a közönségnek és olvasónak készül, de azért sem, mert *róla* is készül! S ez az utóbbi a legfontosabb, mert ez a *róla* az irodalom tartalma, világa, jogosultsága.

Irodalomról sohasem szabad gondolkodni a hozzátartozó nép (nemzetiség) nélkül. Hisz' a nép (nemzetiség) az a talaj, amiből az irodalom nyit, amire szükségszerűen visszahat, miértis a kettő között a kölcsön-

hatás állandó. Igazi, kész irodalmak csak azok, amelyekben a népről (nemzetiségről) az irodalomra s az irodalomról a népre (nemzetiségre) lehet ismerni. Ezért elfogadhatatlan csupán a transzilvániai irodalom tételezése Romániában. Elfogadhatatlan, mert egyetlenegy csoport életfunkciójára korlátozza Romániában a magyar nemzetiség irodalmát, holott ez a nemzetiség szélesebben él, szélesebb keretek között, más történelmi-társadalmi hagyományokkal, élettörekvésekkel szabdalta terekben, mint amennyi Transzilvánia: az egész mai Romániában. Szétáramlása az új haza keretei között 18 éve folyik és tart s minden a további áramlás folyamatára utal. Nagy történelmi körkép az, ami a magyarsággal történt és még a küszöbön áll. Végletesen elhibázott tehát csak Transzilvániáról beszélni, csak Transzilvániára szűkíteni művelődésünket. Az egykori keretek szétrobbantak s aki csak Transzilvániáról beszél: életre galvanizálhatatlan történelmiséget akar. Az u. n. transzilván magyar irodalom kezdeményezői s mai gyarapítói így nem ismerték fel a romániai magyar nemzetiség legátfogóbb új élettényét: szétáramlása folyamatát az új történelmi adottságban, minek következtében az élet valósága helyett történelmi fikciókra építették és építik irodalmukat. Kétségtelen: tévedésük kézenfekvő. A magyarság zöme tényleg itt él, itt élnek történelmi hagyományai, itt állnak iskolái, templomai. Ezek a templomok és iskolák azonban — több okból — néptelenednek s szanaszét az Ó-Királyságban iskolákra és templomokra volna szükség, ahol egy ma már valóban (most már a transzilvániaiktól is elhagyott) magáramaradt magyarság százezrei élnek. A transzilvániai irodalom irodalompolitikusai ezt a felmérhetetlen tényt állandóan figyelmen kívül hagyják. Céljuk nem a romániai magyarság, azaz egy nemzetiség, hanem egy elévült transzilvániai *kaszt*-magyarság irodalma. Ez harsog a tartalmaiból, ez gőzöl a problematikájában. Ezért uralkodik benne oly erősen a *történelmiség* (a stil- és a lélektan-romantika) az *időszerség* (a realizmus) helyett. Ezért élnek szakadatlanul a *multban* vagy a *szabad fikciók* közt s nem a jelenben, holott a romániai magyarság életéből épp a romantizálás kényelmei hullottak ki s maradt helyette a csupasz valóság a maga leghevesebb riadalmával.

A magyarság szétszóródott s szétszóródása még mindig tart. Ez a szétszóródás — értsük meg — nem csupán geográfiai helyváltoztatást jelent. A transzilvániai táj fiait a regáti tájban például nemcsak más geográfiai feltételek közé kerülnek, hanem más történelmi-társadalmi környezetbe. Az elmúlt 18 év a magyarságra ezért sorsdöntő. A más tájak és más institúciók közt, a más társadalmi-történelmi befolyások áthatásában egy új magyarság lassu alakulásának, változásának az éveit ezek. Vajjon látszik ez az u. n. transzilvániai magyar irodalmon? Látszik-e olyan mértékben, amely mértékben a változás, az alakulás a magyarságon történt? Ki tudná felmutatni a művet, amely ide utal? A törekvést, amely erre fut? Részleteket, utalásokat — talán. (De ezt is inkább a publicisztikában, mint az irodalomban, inkább a követelésben, mint a művészi megformálásban). A transzilvániai irodalom egészének a törekvése nem ebben az irányban mozog, az ihlet mámorai közt nem erről beszél... Az élet- és az idő-kontaktus a transzilvániai irodalomban minimális. Holott ezer baj, ezer nehézség ellenére a változás és a kor nagy, eleven s mindig és mindenben megállít és a mellre tapos. A kor itt Romániában, ne tagadjuk: történelmi — a románság új államalkotásának, Románia polgárosodásának a kora. A magyar nemzetiség élete egy rohamosan haladó polgárosodási, iparosodási szférában folvik. Minden kötöttség, lekötés, handycap ellenére az elmúlt 18 év a lendületek éveit, melyek

ben minden — még az égető negatívum is — aktivitásra készítetett. A főhatalomváltás előtti Transzilvánia dohos, elzárt provincia, istenhátamögötti országrész, a vasuti végállomások hona. Az élet áramlása lassu, áporodott, kezdeményezések nélküli. Gazdaságilag, szellemileg — gyarmat. Vidéki lapocskák, vidéki emberek. A Budapestre centralizált művelődés csak igen mérsékelt tünetekben jelentkezik. Az ittlakó magyarság legfeljebb csak olvas s ha irodalomtermelő fia akad, azt szükségszerűen Budapestre sodorja az összefüggések vérkeringése. Hiába azonos a régi Magyarország e nagy területén a magyar nemzet és a magyar állam fikciója, hiába vannak e tartománynak hagyományai a magyar művelődés történetében. A művelődés gondjaival igen kevésbé törődő uralom itt nem intencionált külön szellemi életet. A főhatalomváltással egy csapásra megváltozott minden. De nemcsak a főhatalomváltással. Már a főhatalomváltás előtt Transzilvánia városáiban a polgárosulás üteme gyorsul. Érelődnek az önálló szellemi felépítmények lehetőségei. Ez a kiérelődés azonban az egykori Magyarország életütemében e periférián csak lassu folyamattal következett volna be. A folyamatot a változás gyorsítja meg. Meggyorsította azzal, hogy a magukra maradtakat minden irányban aktivitásra kényszerítette és azzal, hogy minden téren — ha sokszor akarata ellenére is — a sajátmaga fejlődésének huzatába sodorta. A romániai magyarság u. i. nemcsak új és új lapokat, folyóiratokat, könyvkiadókat, nemcsak a szellemi és irodalmi élet új szerveit hozta létre, hanem vállalkozott is, kicsinyben és nagyban, röviden: ipari és kereskedelmi téren résztvett az új élet berendezésében, résztvett a román polgárosulás nagy élettényében, de nemcsak itt Transzilvániában, hanem mindenütt Romániában.

Ebben a folyamatban a magyar nemzetiség egészében minden helyet cserélt. Minden réteg mozgásba jött, minden leülepedett átértékelődött. Az arisztokrácia, a hivatalnok zsenri, a nagybirtokos magyarság ma már — a *mult*, s ezzel együtt a múlté lettek mindazok az ideológiák, társadalomerkölcsök, életformák, amelyek ezeknek a kasztoknak a *tuakrözödése*i. A *jelen*: az előbbiekek mumifikálódása s a magyar polgárok, kispolgárok, kis- és közép-gazdák, alkalmazottak, proletárok, szolgák kora; számszerint a szolgák nemzete, számszerint a román polgárosulás két-kézi munkahadserege. Ezek ideológiája, ezek társadalomerkölcsé, ezek életproblematikája a mai romániai magyarság ember világa. Irodalma — a romániai magyar nemzetiség irodalma — csak ebből épülhet.

Vajjon ezek irodalma a transzilvániai? Korántsem. Az az irodalom, amit a határokon túl a legendáknak kijáró tisztelettel néznek jellegében a mumifikálódó kasztok s ezekkel a mumifikálódó kasztokkal lelki rokonságot tartók irodalma. A magyarságnak a román polgárosulás szférájában folyó életharcai, karakteriológiai küzdelmei, sorssá lett társadalmi problémái ebben az irodalomban hallgatnak. Ez az irodalom a magyarság életmozgását és élettényeit nem az ahhoz való realista közelítéssel, hanem az attól való romantikus eltávolítással és átöltöztetéssel nézi. Íróiból hiányzik saját nezetiségük helytálló szociológiai átértése, vagy ha igen, csak törmelékeiben vagy egy-egy elliterarizált vonásában, sohasem széles egészében, minden összefüggésében, sohasem dinamikus totalitásában. A napok, a mi mindennapjaink legfeljebb csak elvontan, elköltőiesítve, eltipizálva ködlenek föl, egy-egy lírai futamban, egy-egy rövid és elmitologizált rajzban. Különben — irodalmiságuk alapvíziójának megfelelően — a „transzilván“ írók a történelemre vetették magukat. A történelem felé azonban nemcsak kasztdiktálta hajlamokból fordult ez az irodalmiság. A történelem fabula is és környezete is; egy már nagy vo-

násaiban a történelem irással kirajzolt élet. A kezdő és tapogatózó vagy legalábbis bizonytalan kézjárású író ezen a tématerületen szivesebben időz. Ezek közt a témák közt a képzelet könnyebben kigyul, a rózséje szárazabb a mai életénél, amit legelőször is alaprajzaiban kell látni. Ez a látás viszont — meglátni az élet általánosságaiából az összefüggést s kivizionálni az élet való értelmét adó mesét — nehéz; biztos alakítót követel... S a biztos alakító, formáló itt kevés. Ezért regényei zöme és java — történelmi. A magyarországi hasonló osztályhelyzetű és ideológiájú íróknak ebben ad példát. Irodalmisága főjellegét a 'transzilvanizmust' ebben leli meg s szinte csak mellékesen tér ki a jelen felé s épp itt bizonyul tehetetlennek. Mert ami valódi sikerülést számos elvetelés után ezen a téren felmutat (Tamási Áron: *Abel*) az egy remek figura csak, egy hős, kétségtelenül a mai összefüggések közt, de nem a közösség s ami a legnagyobb baj: csak szimbólum s nem ami mögötte és körötte van. Sőt annyira nem ez, hogy még a transzilvanizmus körét is tovább szűkíti, a székelységre; a regionalizmuson belül még tovább — regionalizál. A partikularizmus így szüli a további partikularizmusokat, a totális felfogás helyett így lép előtérbe a megosztódás. Ezért beszéltek itt s beszélnek még ma is a transzilvániai magyar irodalmon belül székely, bánati és más, Transzilvániát tovább regionalizáló irodalomról. Mindenütt egyforma joggal s mindenütt egyforma fogalomzavarral... Ezért oly paradox a transzilvániai magyar irodalomnak még önmagán belül is a léte, ezért oly paradox az értelme. Akadnak értékes könyvei, akad remeke, az egész azonban mégsem azokról szól, akiknek készül. Egy nemzetiség irodalma s a valóban nemzeti művek hiányzanak belőle. Athevített, átizzott években, napokban nőtt s mégis mindezek heve hidegen hagyja. Minden igazi irodalmi tett ihletője — a permanens társadalmi átalakulás — egyenesen lobog körötte s mégis az egész transzilvániai irodalom *mai társadalmi* karaktere szinte nulla. A transzilvániai irodalmiság elképzeléséből, irodalompolitikájából, írói anyagfelismeréséből hiányzik a hely és az idő valóságos felérése. Hiányzik a saját nemzetiségre vonatkozó átfogó sorsismeret. A valódi távlatokban való realista látás helyett szűkít és mélyít. Az életfelismerés helyett szépit, az összefogás helyett eloszt. Kétségtelenül: a magyar irodalomiság egészében a romániai magyar irodalom maga ugyancsak partikularizmus, ennek a partikularizmusnak azonban az a sajátos és egyedüli történelmi-társadalmi életmozgás a meghatározója, amelynek oly minimális a jelentkezése a transzilván magyar irodalmi törekvésekben — a romániaiság.

ERDŐHAZI HUGÓ: CSILLOG A HOMOK

Most új életet kezdek, kiséprem a házam
tájékát, friss reggelekkel lármázom be
a feltámadó utakat; házam fejét megfésülöm
szederfa ágával, apró ablakait simogatom
derűs arcú széllel, már ott jön a kedves,
földiszeder bornul lába elé és madarak
udvarlása, majd megveti az ágyam, szeretete
kibéleli puha párnával éjfél nyugalmamat.

Szemében ragyog az ember kívánsága, ahogyan
felragyognak gyémánt éjjeleken a szentjános
bogarak, két karomon úgy indul az életbe,
mint acél síneken a vonatok. Már kigyúlt a házunk
fénye, könyvet lapozgat, bölcsességet olvas,
fejünk felett lepkék kergetődznek, az asztalon
kenyér és vaj; az élet, tanuljátok meg emberek,
egyszerű, mint házunk előtt szunyókáló út:
és csillog benne a homok...